

KS. BOLESŁAW KUMOR

SPIS LUDNOŚCI
DIECEZJI KRAKOWSKIEJ
PRYMASA M. J. PONIATOWSKIEGO
Z 1787 ROKU

LUBLIN 1977

1. GENEZA

Kościelne duszpasterstwo trydenckie, zgodnie z postulatami humanizmu i programem nowego, wpływowego zakonu jezuitów, zwróciło uwagę na jednostkę i rodzinę, co dało początek duszpasterstwu indywidualnemu i rodzinnemu. Nie bez znaczenia była i reformacja protestancka, której należało się przeciwstawić poprzez bezpośredni kontakt z wiernymi, wystawionymi częstokroć na oddziaływanie propagandy innowierczej. Tym właśnie potrzebom duszpasterstwa rodzinnego należy zawdzięczać reformę prawodawstwa kościelnego w zakresie małżeństwa i rodziny katolickiej przez Sobór Trydencki i wprowadzenia obowiązku prowadzenia ksiąg metrykalnych ochrzczonych i zaślubionych przez wszystkich proboszczów i rządców kościołów parafialnych. W Polsce przepisy te przyjęły się jeszcze w drugiej połowie XVI stulecia¹.

Potrzebom duszpasterstwa indywidualnego miały służyć nade wszystko powstałe w Rzymie w okresie pontyfikatu pap. Piusa V († 1572) księgi rodzin, zwane też status animarum, wprowadzone obowiązkowo w całym Kościele przez pap. Pawła V w 1614 r. łącznie z Rytualem Rzymskim. W Polsce księgi te były już znane pod koniec XVI stulecia (1597), a wprowadziła je powszechnie w diecezji krakowskiej Epistola Pastoralis kard. Bernarda Maciejowskiego biskupa krakowskiego (1601), a następnie w całej Polsce po przyjęciu jej przez synod prymacjalny w 1607 r. Księgi te obejmowały spisy rodzin katolickich w całej parafii².

Obok zaakcentowania spraw duszpasterstwa rodzin Sobór Trydencki dał nowe wytyczne dla duszpasterstwa wspólnoty parafialnej, którą tak mocno zaakcentowała reformacja protestancka, a zwłaszcza kalwińska. Na 24 posiedzeniu (1563) sobór zobowiązał biskupów do dzielenia rozległych parafii, wytyczenia wszystkim parafiom, a zwłaszcza miejskim dokładnych granic, mianowania dla każdej z nich jednego, własnego proboszcza, „który winien poznać swych parafian i udzielać im sakramentów świętych”. W miastach zaś i ludniejszych miejscowościach biskupi mieli jak najspieszniej stworzyć dalsze nowe parafie³. Oprócz elementów prawnych, które stały się podstawą nowożytnych przepisów kościelnych odnośnie parafii, postanowienia reformistyczne Soboru Trydenckiego dotyczyły nade wszystko liturgii, kaznodziejstwa i nauczania katechetycznego w parafii⁴. Życie religijne i społeczne parafii, a zwłaszcza

¹ *Concilii Tridentini canones et decreta*, Bielefeld 1858 (Sess. XXIV cap. 1—10) s. 140—145; B. Kumor: *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. 14: 1966, nr 1, s. 65—68; W.M. Plöchl: *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd 3, Wien 1959, s. 320.

² B. Kumor: *Księgi status animarum w diecezjach polskich* (do roku 1918). „Przeszłość Demograficzna Polski”, t.1. 1967, s. 90—97.

³ *Concilii Tridentini canones* (Sess. XXIV de reform. cap. 13) s. 157. „In iis quoque civitatibus, ac locis, ubi parochiales ecclesiae certos non habent fines, nec earum rectores proprium populum, quem regant, sed promiscue petentibus sacramenta administrant; mandat sancta synodus episcopis, pro tutiori animarum eis commissarum salute, ut distincto populo in certas parochiasque parochias, unicuique suum perpetuum peculiaremque parochum assignent, qui eas cognoscere valeat, et a quo solo licite sacramenta suscipiant: aut alio modo utiliori, prout loci qualitas exegerit, provideant. Idemque in iis civitatibus ac locis, ubi nullae sunt parochiales, quamprimum fieri curent”.

⁴ F.X. Arnold: *Zur Theologie der Pfarrgemeinde*, w: Glaubensverkündigung und Glaubensgemeinschaft, Düsseldorf 1955, s. 74—105; Tenze: *Pastoraltheologische Aussätze in der Pastoral bis zur 18. Jahrhundert*, w: Handbuch der Pastoraltheologie, Bd 1, Freiburg 1964, s. 30—39.

jej charakter wyznaniowy, zostały podporządkowane wizytacji biskupa ordynariusza, którą to wizytację według Tridentinum winien przeprowadzić osobiście biskup lub jego delegowany pełnomocnik każdego roku, lub przynajmniej raz na dwa lata w wypadku bardzo rozległych diecezji ⁵.

Kontrola życia religijnego katolików stała się przyczyną zaprowadzenia specjalnej księgi parafialnej, do której należało wpisywać imiona i nazwiska komunikujących, względnie niekomunikujących na Wielkanoc. Pierwszy raz polecił obydwie te księgi prowadzić proboszczom IV synod prowincjalny mediolański, odbyty w 1578 r. pod przewodnictwem kard. Karola Boromeusza ⁶. Polskie ustawodawstwo synodalne bardzo wczesnie zaczęło wprowadzać obok ksiąg metrykalnych i księgi rodzin również księgi komunikujących na Wielkanoc i spisy różnowierców. Tak synod diecezjalny wrocławski z 1586 r., z czasów pontyfikatu biskupa Hieronima Rozrażewskiego, nie tylko polecił rządcom parafii kontrolę spowiedzi wielkanocnej swoich parafian, ale nadto zobowiązał ich do sporządzenia i przesłania do konsystorza specjalnego sprawozdania z tego zakresu ⁷. Synody z 1628 i 1634 r. polecały proboszczom przeprowadzenie dokładnego spisu ludności w parafii z okazji wizytacji duszpasterskich ⁸. Na synodzie w 1590 r. zobowiązano nadto proboszczów do prowadzenia dokładnej statystyki różnowierców, a zwłaszcza arian ⁹. Z podobną sytuacją spotykamy się pod koniec XVI wieku w diecezji wrocławskiej na Śląsku, oraz w diecezjach koronnych i litewskich ¹⁰.

Całość tak rozbudowanej statystyki parafialnej miała służyć nade wszystko uaktywnieniu duszpasterstwa i ożywieniu życia religijnego w parafii. Ponieważ temu samemu celowi miały służyć również wizytacje kościelne, dlatego synody polecały wizytatorom rzetelną kontrolę tych ksiąg, a potrydenckie formularze wizytacyjne nakazywały zamieszczanie danych ze statystyki parafialnej w protokołach powizytacyjnych. W ten sposób reforma trydencka Kościoła, która rozpowszechniła obowiązek prowadzenia ksiąg metrykalnych i zrodziła potrzebę zaprowadzenia szczegółowej statystyki parafialnej z zakresu życia religijno-moralnego wiernych, stała się też w dalszej perspektywie przyczyną wpisywania tej statystyki w aktach wizytacyjnych.

Jako pierwsze na ziemiach polskich wizytacje diecezji wrocławskiej z lat 1579—1580 zaczęły odnotowywać liczbę komunikujących na Wielkanoc w poszczególnych parafiach ¹¹. W interesującej nas diecezji krakowskiej dopiero protokoły wizytacyjne z czasów biskupa Jakuba Zadzika z lat 1637—1639 zaczęły załączać statystykę ludnościową, ale czyniły to bardzo niesystematycznie ¹². Dla każdej parafii zaczęto ją załączać dopiero od drugiej połowy XVII stulecia w formie bardzo prostej; podawano bowiem jedynie ogólną liczbę komunikujących na Wielkanoc dla całej parafii ¹³.

Poważnym krokiem w tym zakresie naprzód był opis tabelaryczny i wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1747—1749, przeprowadzone na polecenie biskupa Andrzeja

⁵ *Concilii Tridentini canones* (Sess. XXIV de reform. cap. 3) s. 148 n.

⁶ B. Kumor: *Przedrozbiorowe wizytacje kościelne jako źródło demograficzne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 2: 1968, s. 11.

⁷ *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, coll. et ed. Z. Chodyński, Warszawa 1890, s. 111.

⁸ Tamże, s. 191 (1628), 202 (1634).

⁹ Tamże, s. 146.

¹⁰ B. Kumor: *Przedrozbiorowe wizytacje*, s. 11—13.

¹¹ *Visitationsberichte der Diözese Breslau, Archidiaconi Breslau*, hrsg. J. Jungnitz, Wrocław 1902, t. 1, s. 67 nn.

¹² B. Kumor: *Przedrozbiorowe wizytacje*, s. 14—19.

¹³ Tamże.

Stanisława Kostki Załuskiego (1746—1758). Rubryki opisów tabelarycznych i protokołów wizytacyjnych dotyczące ludności katolickiej informują o liczbie komunikujących na Wielkanoc, małżeństw zawartych w ciągu ostatniego roku, zmarłych, urodzonych, dorosłych mężczyzn i kobiet, małych chłopców i dziewcząt. Rubryki dotyczące innych wyznań podają tylko ogólną liczbę prawosławnych, żydów, luteranów i kalwinów. Dokonany w oparciu o ten formularz pierwszy znany nam spis ludności diecezji krakowskiej zachował się dla 47 dekanatów na łączną ich liczbę 51 oraz dla 757 parafii na około 920¹⁴.

Akcję ujęcia statystycznego ludności diecezji krakowskiej podjął również następca A. S. Załuskiego biskup Kajetan Ignacy Sołtyk (1759—1782). Prawdopodobnie i on zamierzał przeprowadzić dokładny spis ludności w całej diecezji w związku zapewne z przygotowywaniem relacji o stanie diecezji do Rzymu. W dniu 31 I 1766 r. rozesłał wszystkim dziekanom polecenie, by ci przekazali proboszczom świeckim i zakonnym swego dekanatu „litterae circulares” z odpowiednimi formularzami spisu ludności. Formularz ten obejmował następujące rubryki: diecezja, dekanat, parafia oraz z ostatniego roku sprawozdawczego 1765 r. — liczba: ochrzczonych, zaślubionych, zmarłych, przy czym przy ochrzczonych i zmarłych należało wyszczególnić osobno mężczyzn i osobno kobiety. Nadto należało zamieścić liczbę komunikujących na Wielkanoc. Te rubryki dotyczyły katolików. Odnośnie dysydentów należało załączyć ogólną ich liczbę oraz liczbę urodzonych, zaślubionych i zmarłych. O żydach rozporządzenie to nic nie mówiło. Formularze przesłane przez urzędy dziekańskie na parafie mieli wypełniać proboszczowie, lub w razie ich nieobecności, wikariusze. Wypełnione tabele należało odesłać własnemu dziekanowi, a ten do najbliższego konsystorza okręgowego. Z konsystorzów okręgowych spisy wędrowały dalej do konsystorza generalnego w Krakowie. Odpowiedzialnymi za rzetelne wykonanie spisu byli oficjałowie okręgowi i generalni¹⁵. Poszukiwania za odnalezieniem tego spisu nie dały rezultatu pozytywnego.

Schematu tego nie przestrzegały wizytacje kościelne odbyte za czasów biskupa Sołtyka; najczęściej załączały one dla poszczególnych parafii ogólną liczbę komunikujących na Wielkanoc oraz ogólną liczbę żydów i dysydentów¹⁶. Tę formę statystyki parafialnej ilustruje załączona niżej tabela nr 1.

Trzeba zauważyć, że takie spisy ludności w XVIII stuleciu były przeprowadzane prawdopodobnie w większości diecezji obrządku łacińskiego tak w Koronie, jak i na Litwie, chociaż nie wiele z nich zachowało się do naszych czasów. Wiadomości o tego rodzaju spisie zachowały się dla diecezji wrocławskiej z 1768 r., z czasów biskupa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, w jego relacji o stanie diecezji do Rzymu. Według załączonych do tejże relacji szacunków diecezja ta, obejmująca Kujawy i Pomorze Gdańskie, liczyła wówczas 160 988 katolików, 126 155 protestantów i 1 525 żydów¹⁷. Bardziej szczegółowe relacje mamy z diecezji żmudzkiej z 1755 r., z czasów pontyfikatu biskupa Antoniego Tyszkiewicza. Według jego relacji diecezja ta liczyła wówczas 5 prepozytur, 96 parafii, 39 filii, 37 altarii i kapelanii, 6 kaplic publicznych, 218 909

¹⁴ Tamże, s. 22; Tenże: *Nie znane źródło do statystyki ludności diecezji krakowskiej w XVIII w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 4: 1971, s. 21—58.

¹⁵ *Rubricella dioecesis Cracoviensis — in anno Domini 1767 conscripta*, k. nłb. (przy końcu): „Boni ordinis ratio exposcit, ut quot in unaquaque parochia quovis anno infantes sacro baptismatis fonte abluti, quot poenitentes sacramenta circa festa Paschalia homines expleti, quot matrimonii foedere copulati, quot denique ad aeternitatem ex hac vita mortali evocati fuerint, exacte in cancellaria nostra quotannis notitiaie (mittant)”.

¹⁶ AKMK, Nr 51: Acta visitationis ecclesiarum in archidiaconatu Sandomieriensi consistentium de speciali mandato — R.D. Cajetani Ignatii Soltyk ep. Crac. — expeditae anno 1764—1768 terminatae, k. 6—79’.

¹⁷ *Statuta synodalia*, s. IX.

Tabela nr 1
Ludność dekanatu połanieckiego w latach 1764—1766

Lp.	Parafia	Liczba komu- nikujących na Wielkanoc	Liczba żydów	Liczba dysyden- tów
1	Bogoria	210	80	
2	Olbierzowice	1120	circa 40	kilku
3	Wiązownica	500	” 50	
4	Połaniec	3000	480	4
5	Wiśniowa	?		
6	Kiełczyna	700	60	
7	Szczeglice	900	40	kilku
8	Iwaniska	1000	150	
9	Modliborzycze	406		
10	Strzyżowice	600	70	
11	Mydlów	800	16	
12	Włostów	?		2
13	Klimontów	336	340	

katolików, 1 626 luteran, 26 kalwinistów, 67 prawosławnych, 164 żydów i 3 apostołów¹⁸.

W diecezji płockiej pierwszego tego rodzaju spisu dokonał w 1742 r. biskup Antoni Sebastian Dembowski z okazji generalnej wizytacji całej diecezji. Spis ten posiada formę prostą. W ramach poszczególnych dekanatów (31) podaje on stan parafii, liczbę wsi i miast w okręgu parafialnym, liczbę katolików sposobnych do sakramentów św. Diecezja obejmowała wówczas 31 dekanatów, 304 parafie, 111 filii, prebend i kaplic, 4 447 wsi i miast oraz 183 195 katolików sposobnych do sakramentów św. Ślady podobnych spisów z diecezji wileńskiej i łuckiej znalazł pod koniec XIX stulecia Stanisław Ptaszycki i Józef Kleczyński¹⁹.

2. BISKUP MICHAŁ JERZY PONIATOWSKI I JEGO SPISY LUDNOŚCI W DIECEZJI PŁOCKIEJ

Najmłodszy z 7 synów Stanisława Poniatowskiego kasztelana krakowskiego i Konstancji Czartoryskiej Michał Jerzy urodził się w dniu 12 I 1736 r. Po nauce w Kolegium Teatynów w Warszawie ukończył studia teologiczne i prawnicze w Rzymie, a po powrocie do kraju z licznych podróży po Europie przyjął w dniu 31 maja 1760 r. święcenia kapłańskie. Na prośbę brata, króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, pap. Klemens XIV zamianował go 11 VII 1773 r. biskupem koadiutorem z prawem następstwa w Płocku. Po śmierci swego koadiuta, biskupa Hieronima Szeptyckiego († 9 VIII 1773) przejął rządy w diecezji płockiej, nacechowane wielostronnymi reformami kościelnymi²⁰.

¹⁸ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituanae*, ed. P. Rabikauskas, t. 1, Romae 1971, s. 359—374.

¹⁹ J. Kleczyński: *Poszukiwanie spisów ludności Rzeczypospolitej Polskiej w zbiorach Moskwy, Petersburga i Wilna, Kraków 1898*, s. 6; ADPłoc. (Archiwum Diecezjalne w Płocku), Nr 57: Status dioecesis Plocensis... anno Domini 1742 descriptus, k. 12—88.

²⁰ J. Korytkowski, dz.c., t. 5, s. 151—214.

W związku z objęciem rządów w diecezji wydał on w dniu 14 XI 1773 r. rozporządzenie do dziekanów w sprawie pierwszego spisu ludności w diecezji płockiej i przygotowaniu materiałów do opracowania mapy diecezji. Spis ten, którego mieli dokonać poszczególni proboszczowie w swoich parafiach na specjalnie wydrukowanych formularzach, obejmował następujące rubryki: nazwa parafii, granice, nazwy poszczególnych miejscowości parafialnych, rzeki spławne na terenie parafii, strumyki, rzeki większe, przynależność do administracji wojewódzkiej, liczba osób przystępujących do Komunii wielkanocnej, liczba katolików nie przystępujących jeszcze do sakramentów świętych, liczba protestantów—luteran, kalwinów, prawosławnych, żydów. Rozległość parafii w milach, patron i patrocinium parafii. Dalsze informacje dotyczyły struktury życia ograniczającego, uposażenia, duchowieństwa i życia religijno-moralnego w parafii. Przy końcu instrukcji załączono wykaz ksiąg, które należało prowadzić w każdej kancelarii parafialnej.

Powyższy spis został rzeczywiście przeprowadzony w całej diecezji w 1773 r., chociaż akta tego spisu nie zachowały się. Znamy jedynie sumaryczne wyniki jego podane przez J. Bartoszewicza i J. Korytkowskiego²¹. Według tej relacji diecezja płocka obejmowała wówczas 40 miast i miasteczek, 4 301 wsi, 500 kapłanów, 246 587 katolików przystępujących do Komunii św., 61 861 dzieci nie sposobnych do przyjmowania Komunii św., 4 941 protestantów i 18 103 żydów.

Spis ludności w 1776 r. został przygotowany jeszcze lepiej niż poprzedni. W dniu 16 II 1775 r. biskup Poniatowski przypomniał proboszczom obowiązek prowadzenia księgi komunikujących na Wielkanoc; kopie tej księgi każdego roku należało przesiać do konsystorza diecezjalnego²². Sam spis miał być sporządzony w czasie wizytacji generalnej diecezji, ogłoszonej listem pasterskim biskupa Poniatowskiego z dnia 8 III 1775 r. Ogłoszony przy tej okazji formularz wizytacyjny był taki sam jak w 1773 r., chociaż faktycznie został on przez wizytatorów rozbudowany²³. Protokoły wizytacyjne wraz z szacunkami ludności były wypełniane przez samych proboszczów, a następnie kontrolowane i weryfikowane przez wizytatorów biskupich. Rubryki odnoszące się do zagadnień ludnościowych obejmowały następujące zagadnienia: nazwa parafii, jej przynależność administracyjna państwowa i kościelna, liczba i nazwy wsi w okręgu parafialnym, katolików sposobnych do sakramentów św., dzieci do 7 roku życia w poszczególnych wsiach parafialnych oraz łączna liczba dorosłych i dzieci dla całej parafii. Podobne rubryki przepisane były dla różnowierców. Formularz wprawdzie nie przewidywał sprawozdania z ruchu naturalnego ludności, ale faktycznie dla większej liczby parafii dane te zostały dołączone w rubryce poświęconej dochodom i rozchodom parafialnym. Notowano tu liczbę dzieci ochrzczonych, par zaślubionych oraz zmarłych dorosłych i dzieci za ostatni rok sprawozdawczy. Wizytacje z tego rodzaju sprawozdaniami zostały przeprowadzone prawie w całej diecezji²⁴.

Dla przykładu przyjrzyjmy się bliżej parafii Radziwie w granicach dzisiejszego Płocka, leżącej po lewej stronie Wisły. Zagadnienie to ilustruje tabela nr 2.

²¹ *Rozrządzenia i pisma pasterskie za rządów J.O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego do diecezji płockiej wydane*, t. 1, Warszawa 1785, nr 2, s. 7—14, nr 16, s. 309—331; J. Korytkowski, dz.c., t. 4, s. 156.

²² ADPloc., Nr 70: *Acta postcurialia* — — R.D. Michaelis Georgii Ciołek Poniatowski — — ex annis 1774—1775, s. 145—147 (Bp Poniatowski do proboszczów diecezji płockiej — 16 II 1775).

²³ *Rozrządzenia i pisma pasterskie*, t. 4, nr 17, s. 337—360.

²⁴ ADPloc., Nr 277: *Visitatio generalis decanatus Biezunensis sub felici regimine* — — R.D. Michaelis Georgii Ciołek Poniatowski ep. Ploc. — — per R.D. Adalbertum Josephum Gadomski primicerium in cathedrali et decanum Collegiatae Pultoviensis delegatum visitatorem anno Domini 1776, k. 1 nn.

Tabela nr 2
Ludność parafii Radziwie w 1775 r.²⁵

Nazwa wsi	Liczba komuni- kujących	Dzieci do 7 lat	Żydów utriusque sexus z dziećmi: Ra- dziwie — 10 osób, Popłacinu — 5, razem
Radziwie	330	117	15. Dochody pieniężne z iura parochiae: Od chrztów 18 à gr 6 = 3 flor. 18 gr.
Popłacinu	105	37	Od ślubów 3 à flor. 4 = 12 flor.
Dzierżążnia	47	7	Od pochowania starszych 5 à flor. 2 =
Bruślnu	133	26	10 flor.
Młynny	32	10	Od pochowania młodych 14 à 1 flor. =
Razem	647	197	14 flor.

Ale nie w każdej parafii spis ten przebiegał tak dokładnie. W parafii na przykład Biezuń, obejmującej miasto i 8 wsi podano, że ogólna liczba komunikujących na Wielkanoc wynosi 955 osób, „dzieci katolickich około 241, gdyż teraz umierają i wie-
dzieć pewnej nie można liczby —. Lutrow zaś tak w Biezuńiu, jako też i na wsi Karczyszynie liczy się wszystkich z dziećmi 56. Żydów gospodarzy samych 27, a ze wszystkimi dziećmi i służącymi 174”²⁶. Omawiany spis ludności objął całą diecezję, a następnie został sumarycznie opublikowany drukiem²⁷; w roku 1778 został włączony do relacji o stanie diecezji i przesłany do Rzymu²⁸.

Na tym jednakże nie wyczerpała się działalność reformistyczna i nowatorska biskupa Poniatowskiego w diecezji płockiej. Jego dalsze akty prawne w tym zakresie miały doniosłe znaczenie dla zagadnień demografii historycznej. Po dokonaniu wizytacji w całej diecezji w 1775 i 1776. w zarządzeniu powizytacyjnym z dnia 31 XII 1777 r. zajął się on zabezpieczeniem metryk kościelnych i nakazał zaprowadzenie w każdej parafii księgi status animarum²⁹.

Do sprawy zabezpieczenia metryk kościelnych powrócił biskup Poniatowski jeszcze raz w „Rozrzędzeniu wyciągnionym z różnych dawnych ustaw względem wizytatorów generalnych i corocznych dziekańskich” z dnia 30 X 1780 r. W dołączonych aneksach podał zreformowany formularz zapisu metryk ochrzczonych, zaślubionych i zmarłych. Wszystkie trzy zapisy otrzymały zupełnie nowoczesny i różniący się wielce od formularza trydenckiego formularz metrykalny. Tak księga ochrzczonych miała następujące rubryki: nazwa miejscowości, rok, miesiąc, dzień i godzina urodzenia, chrztu dziecka, jego imię, imię i nazwisko rodziców, ich zawód i wyznanie, imiona i nazwiska rodziców chrzestnych oraz uwagi. W tych ostatnich należało odnotować ewentualny chrzest z wody, uzupełnienia ceremonii chrzcielnych oraz noty o niepewnych rodzicach w wypadku podrzutek, względnie legalność urodzenia dziecka w małżeństwie, lub poza nim. Dzięki takiej formie zapisu księgi ochrzczonych po raz pierwszy urzędowo stawały się też księgami urodzonych, wcześniejsze bowiem zapisy podawały z reguły tylko datę chrztu dziecka, a nie jego urodzenia.

²⁵ ADPłoc., Nr 284: Acta visitationis generalis ecclesiarum parochialium decanatus Gostinensis diocesis Plocensis, stante regimine — — R.D. Michaeli Georgio Ciołek principis Poniatowski ep. Ploc. — — anno Domini 1775 peractae, s. 9—22.

²⁶ ADPłoc., Nr 277: Visitatio generalis decanatus Biezunensis — — 1776, k. 65'—66.

²⁷ Rozrzędzenia i pisma pasterskie, t. 4, nr 11, s. 413—469.

²⁸ ADPłoc., Nr 73: Acta postcurialia — — R.D. Michaelis Georgii Poniatowski ep. Ploc. ex annis 1778—1780, s. 114—135; Rozrzędzenia i pisma pasterskie, t. 3, nr 55, s. 295—374.

²⁹ Rozrzędzenia i pisma pasterskie, t. 3, nr 47, s. 63 n.

Nowy formularz zapisu w księgach zaślubionych obejmował następujące rubryki: nazwa wsi i parafii, dzień, miesiąc i rok aktu, imiona i nazwiska nowożeńców oraz ich stan cywilny, imię i nazwisko księdza udzielającego ślubu, imiona i nazwiska świadków ślubu oraz uwagi. Formularz zapisu śmierci obejmował rubryki: nazwa miejscowości, imię i nazwisko oraz zawód zmarłego, dzień, miesiąc, rok i miejsce śmierci, pochodzenie i wiek zmarłego, miejsce pogrzebu, imiona i nazwiska jego rodziców, a nadto informacje, czy był zaopatrzony sakramentami św., rodzaj choroby i przyczyna śmierci, imię i nazwisko kapłana asystującego przy pogrzebie³⁰. Dzięki tym reformom powstał nowoczesny i, o ile wiadomo piszącemu, pierwszy tego typu zapis metrykalny w Polsce. Jest on tym bardziej godny uwagi, że wyprzedzał on o kilka lat reformy józefińskie w tym zakresie na ziemiach zaboru austriackiego, wprowadzane od 1784 r.³¹.

To samo rozporządzenie biskupa Poniatowskiego dawało szczegółowe wytyczne, odnoszące się do spisu ruchu naturalnego ludności w diecezji płockiej. W myśl tego polecenia proboszczowie i rządcy kościołów parafialnych winni prowadzić księgi rodzin (status animarum) dla całej parafii bez względu na wyznanie, z podziałem na dorosłych, dzieci po I Komunii św. i przed I Komunią św., w układzie alfabetycznym dla poszczególnych wsi parafialnych i wyznań. Na podstawie tych ksiąg należało każdego roku opracować i przesłać do Konsystorza Generalnego w Płocku odpowiednie wykazy statystyczne, dołączając do nich osobny wykaz urodzonych, zaślubionych i zmarłych według płci, wyznań, liczbę ogólną ludności w parafii oraz szczegółowe personalia osób, które przekroczyły 80 rok życia³². Nie wiadomo czy tak szczegółowe przepisy zostały zrealizowane. Odpowiedź można będzie dać po uprzednim przeprowadzeniu szczegółowej kwerendy w archiwach parafialnych diecezji płockiej.

Jednym z ostatnich osiągnięć biskupa Poniatowskiego na omawianym odcinku było „nakazanie opisów położenia far diecezji płockiej dla ułożenia mapy geograficznej”, wydane w dniu 1 XII 1782 r. Opisy te miały na celu zebranie nadzwyczaj dokładnych materiałów o charakterze geograficzno-fizycznym i gospodarczo-społecznym dla sporządzenia mapy Rzeczypospolitej przez Karola Pertheesa (1739—1817), nadwornego geografa królewskiego³³. Warto też dodać, że w 1785 r. ukazał się drukiem pierwszy schematyzm diecezji płockiej³⁴.

3. RECEPCJA REFORM BISKUPA PONIATOWSKIEGO W DIECEZJI KRAKOWSKIEJ I ARCHIDIECEZJI GNIEŹNIEŃSKIEJ

Recepcja ta wiąże się ściśle z przejęciem rządów w diecezji krakowskiej przez biskupa M.J. Poniatowskiego. Nie bez wpływu króla Stanisława Augusta biskup krakowski K.I. Sołtyk, „motywuując ten krok osłabionym stanem zdrowia i nadzieją korzyści dla swej diecezji”, przybrał w dniu 1 III 1775 r. biskupa Poniatowskiego na swego koadiutora z prawem następstwa. Bullą z dnia 3 IV 1775 r. pap. Pius VI potwierdził koadiutorię Poniatowskiego w Krakowie, ten zaś na skutek choroby psychicznej biskupa Sołtyka z dniem 26 II 1782 r. przejął osobiście rządy w diecezji kra-

³⁰ Tamże, t. 4, nr 63, s. 76—78 (Formularze wpisu), 79—85 (Formularze wyciągów metrykalnych).

³¹ B. Kumor: *Reforma metryk kościelnych w zaborze austriackim (1775—1788)*, w: *Studia z historii gospodarczej i demografii historycznej*, Kraków 1975, s. 332 nn.

³² *Rozrządzenia i pisma pasterskie*, t. 4, nr 63, s. 16—17, 87—88.

³³ Tamże, t. 4, nr 69, s. 123—159.

³⁴ Tamże, t. 4, nr 78, s. 211—232: *Ecclesiae dioecesis Plocensis una cum suis personis anno 1785*.

kowskiej i pełnił je aż do 1790 r., mimo że w 1785 r. zrzekł się diecezji płockiej i został metropolitą gnieźnieńskim i prymasem Polski³⁵.

Zapewne to z jego inspiracji biskup Sołtyk ogłosił w dniu 25 I 1781 r. nowe rozporządzenie w sprawie wizytacji generalnej diecezji krakowskiej. W stosunku do dotychczasowego formularza wizytacyjnego nowe przepisy krakowskie akceptowały prawie w całej rozciągłości reformy biskupa Poniatowskiego z 1775 r. z diecezji płockiej w zakresie zagadnień demograficznych. Zgodnie z wytycznymi zarządzenia przed wizytacją należało przygotować nie tylko „metryki wszystkich tak chrztów, ślubów i pogrzebów, jak najporządniejsze opisanie i do czasu wizyty przygotowanie”³⁶, ale również inną dokumentację związaną z duszpasterstwem i beneficjum parafialnym. Przeprowadzona w oparciu o nowy formularz wizytacyjny generalna lustracja dekanatów Chodel, Urzędów i Kazimierz Dolny w latach 1781—1782, a więc w ostatnim roku formalnych rządów biskupa Sołtyka i w pierwszym roku rządów biskupa Poniatowskiego, przynosi niezwykle obfity materiał źródłowy z zakresu statystyki i ruchu naturalnego ludności. Informacje te obejmują: nazwę parafii, liczbę wsi parafialnych i ich wykaz, ogólną liczbę ludności katolickiej, komunikujących na Wielkanoc, chrztów dzieci, ślubów i pogrzebów za ostatni rok sprawozdawczy, a nadto ogólną ilość dysydentów i żydów³⁷. Zebrane z tej okazji materiały demograficzne ilustruje załączona tabela nr 3.

³⁵ S. Pęcowski: *Józef Olechowski archidiacon i sufragan krakowski 1735—1806*, Kraków 1926, s. 63 n., 89 n.; J. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 5, s. 151—214.

³⁶ AKMK (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie), Fos.: Książąt biskupów krakowskich pisma do diecezjan (Bp Sołtyk do duchowieństwa — 25 I 1781).

³⁷ ADL (Archiwum Diecezjalne w Lublinie), A nr 105: Akta wizyty generalnej w trzech dekanatach: Chodel, Urzędów i Kazimierz — — z woli i rozkazu — — Kajetana Sołtyka biskupa krakowskiego — — przez ks. Antoniego Franciszka Dunna Kosickiego — — roku 1781—1782 odprawionej, s. 57—761.

Tabela nr 3

Ruch naturalny ludności w dekanatach Chodel, Urzędów i Kazimierz Dolny w latach 1781—1782

1	2	3	4	5	6	7	8
Parafia	Liczba miesz. katoli- ków	Liczba Komunii wielk.	Chrzty	Śluby	Pogrzeby	Żydzi	Dysy- denci
Dekanat Chodel							
Chodel	2800	1700	105	12	86		10
Ratoszyn		793	33	19	43		
Niedrzwica		935	82	14	16		
Wilkołaz	2000	1500	68	2	39		
Zakrzówek	900	902 (s)	47	6	25		
Kielczewice		500	43	2	25		
Bychawka		1405	80	15	?		
Bychawa	2400	1862	72	22	48	sa	
Krzeczów		2887	86	43	140	sa	
Częstoborowice	2340	1836	126	19	26		6
Czerniejów	700	540	70	12	12	35	
Abramowice		1957	82	18	73		
Zemborzyce	730	615	39	9	29		
Krężnica	1230	1020	40	15	38		
Lublin — par. św. Mikołaja	2000	1800	152	40	120	sa	
Konopnica		1350	92	17	56		
Mateczyn	600	485	33	6	10		2
Bełżyce		1500	87	17	70		15
Wojciechów		1317	103	22	82		
Opole	3000	2690	165	32	83		30
Kluczkowice		510	17	4	17	sa	
Piotrawin	1611	1119	79	17	69	4	
Pawłowice	1841	1501	75	14	52		
Boiska	700	646	26	9	7		
Boby	1000	700	41	11	26		
Dekanat Urzędów							
Urzędów		1370	32	14	64	12	
Dzierzkowice	1600	1500	70	20	38	sa	
Olbięcín filia							
Świeciechów	2935	2326	66	16	46	sa	
Wysokie	875	676	66	6	40		
Targowiska	1578	1476	37	17	46	sa	
Batorz		1860	109	28	73		
Boża Wola		330	24	7	12		
Goraj	3600	2632	172	43	103		
Radzięcín	1848	1484	82	24	51		

cd. tabeli nr 3

1	2	3	4	5	6	7	8
Frampol	1048	981	74	17	30		
Biała	10000	6218	344	94	215		
Modliborzyce	2300	2039	158	26	74		
Potok	3000	2500	114	28	53		
Rzeczyca	800	600	44	15	44		
Zaklików	1600	1084	83	16	46	sa	
Borów		1636	102	29	41		
Gościeradów	1150	1150(s)	75	13	50	sa	
Rybitwy	1869	1589	94	16	46		3
Prawno	448	353	11	3	13	sa	
Popkowice	500	490	34	6	10		
Kraśnik	3000	2483	142	35	72	sa	

Dekanat Kazimierz Dolny

Kazimierz Dolny	1400	1450(s)	108	19	69	„pełno”	6
Karczmiska	1060	1004	56	16	56	36	3
Jaroszyn (Góra)	1500	1200	71	18	40	„pełno”	
Włostowice	987	830	59	9	17		
Regów		600	27	6	30		
Gołąb	1486	1150	64	30	22		
Żyrzyn	998	800	42	16	7		
Końskowola	2185	1400	87	22	76		
Klementowice	745	623	22	13	16		
Kurów	1552	1200	106	24	55		
Markuszów	1219	883	51	11	39	191	
Garbów	2848	2300	107	36	48	oprócz dzieci	
Bochothnica	871	509	24	7	7	26	
Wąwolnica	1893	1603	109	27	29	103	
Wilków	2125	1929	115	26	25	80	

W podobny sposób przeprowadzone zostały wizytacje w pozostałych trzech dekanatach archidiakonatu lubelskiego w 1781 r. — Steżyca, Łuków i Parczew³⁸. Warto i te przekazy zamieścić niżej, albowiem mogą one służyć w dużej mierze jako materiał porównawczy ze spisem z 1787 r. Materiały te przedstawia tabela nr 4.

Rozpoczęta w tak szerokim zakresie akcja gromadzenia materiałów z zakresu statystyki i ruchu naturalnego ludności została wydatnie przyspieszona, odkąd w 1782 r. biskup Poniatowski przejął osobiście rządy w diecezji krakowskiej. Już w dniu 25 I 1783 r. powtórzył zarządzenie z 1781 r.³⁹. Przeprowadzone w latach 1782—1785 wizytacje kościelne i gromadzenie materiałów statystyczno-demograficznych objęły za-

³⁸ ADL, A nr 104. Akta wizyty dekanatów: steżyckiego, łukowskiego, parczewskiego w diecezji krakowskiej z r. 1781, s. 1—604.

³⁹ AKMK, Fasc.: Książąt biskupów krakowskich pisma (Bp Poniatowski do duchowieństwa — 25 I 1783).

Tabela nr 4

Ruch naturalny ludności w dekanatach Stężyca, Łuków i Parczew w 1781 r.

1	2	3	4	5	6	7	8
Dekanat Stężyca							
Stężyca	2716	2700	104	29	52	116	
Pawłowice	903	631	48	8	22	sa	
Wargocin	680	622	32	11	22	sa	
Samogoszcz	664	564	34	6	15	sa	
Maciejowice	2400	1789	126	26	62	sa	1
Gończyce	200	126	8	5	8	sa	
Górzno	1500	825	50	2	23	sa	10
Wilczyska		1260	48	16	28	150	4
Żelechów	1573	1221	93	15	62	388	1
Kłoczew		574	51	10	30		
Korytnica	1839	1699	93	18	56	sa	
Brzeziny		439	23	3	7	sa	
Ryki		1703	180	14	60	65	
Bobrowniki	1500	1000	97	11	89	123	4
Żabianka	1100	1056	66	11	19	sa	
Drażków		1300	50	14	50	sa	
Nowodwór		500	23	6	10		
Okrzeja		1026	62	15	25	sa	
Dekanat Łuków							
Łuków		4000	232	39	166	2000	
Ulan		2036	106	30	31	sa	
Radzyń	4600	3400	156	41	107	500	1
Trzebieszów		3500	180	39	95	60	
Kąkolewnica		660	100	11	10	sa	
Zbuczyn	5140		274	74	183		
Pruszyń	532	415	20	5	11		
Siedlce	1714	1325	96	26	65	500	2
Domanice		1053	73	13	28	50	
Tuchowicz	2310	2066	69	29	21	70	
Stann	700	530	42	6	26		
Radoryż	565	443	34	5	14	38	1
Wojcieszków	1918	1547	85	15	74	132	
Adamów	1000	830	49	10	37	40	
Serokomla	800	731	54	15	25	sa	
Dekanat Parczew							
Kock		5052	279	71	170	sa	4
Łysobyki		870	62	17	9	120	2
Baranów		700	46	12	21	sa	
Michów	1133	1062	77	30	51	sa	
Rudno	2115	1723	104	33	26	50	5
Kamionka		1431	97	29	53	90	

cd. tabeli 4

1	2	3	4	5	6	7	8
Lubartów	4500	3500	205	38	22		24
Firlej		600	69	10	10		
Czemierniki		3425	180	69	149		
Parczew		2848	186	34	153	są	2
Ostrów Lubelski	2985	1855	144	40	34	są	
Serniki	2042	1813	129	25	99		2
Krasienin		336	33	4	12		
Dys	1915	1734	102		79		
Bystrzyca	4000	3020	168	48	108	są	
Kijany		1372	111	28	51	są	
Łączna	1300	1000	130	20	43	są	
Puchaczów	1188	836	56	11	22	są	
Łańcuchów	1000	820	50	10	22	30	
Biskupice	1840	1805	136	35	90		
Fajslawice		1473	94	23	24	są	
Piaski	2000	1660	104	20	75		24
Mełgiew	2230	1800	105	14	51	są	

pewne całą diecezję oprócz terenów na prawym brzegu Wisły, zajętych w 1772 r. przez Austrię i zarządzanych przez osobnego wikariusza i oficjała generalnego. W tej tzw. „zawiślańskiej” części diecezji krakowskiej przeprowadzono „opis kościołów parafialnych” łącznie z dodaniem sumarycznej statystyki ogółu katolików dla poszczególnych parafii z dołączeniem liczby i nazw wsi parafialnych. Spisu tego dokonano ok. 1778 r. na wyraźne życzenie władz austriackich, w związku ze staraniami o utworzenie biskupstwa w Tarnowie⁴⁰.

Wiadomo natomiast, że wizytacji kościelnej w okresie rządów prymasa Ponia-towskiego nie przeprowadzono w dekanacie bytomskim i pszczyńskim, zapewne ze względu na trudności ze strony rządu pruskiego, jako że obydwa dekanaty pozostawały w politycznych granicach Prus⁴¹. Na łączną liczbę 29 dekanatów w diecezji krakowskiej położonych w granicach Polski, odpowiednie protokoły wizytacyjne wraz z obfitym materiałem demograficznym zachowały się dla 18. Obok wspomnianych uprzednio 6 dekanatów z archidiakonatu lubelskiego, dysponujemy nadto materia-łami dla dekanatów: Wolbrom, Lelów, Proszowice, Książ Wielki, Jędrzejów, Skała, Nowa Góra, Pacanów, Opatowiec, Witów, Sokolina i Siewierz. Ze względu na to, że materiały zebrane w protokołach wizytacyjnych są niezmiernie cenne dla historyka demografii, załączamy je w tabelach nr 5—10.

⁴⁰ AKMK, Fasc: Descriptio ecclesiarum parochialium et beneficiorum in dioecesi Craco-viensi parte Cisvistulana consistentium — — factae anno Domini 1776 (bez paginacji). Spis ten powstał najwcześniej w lecie 1779 r. po utworzeniu wikariatu generalnego w Ludwinowie (27 IX 1777), o którym jest mowa w spisie.

⁴¹ J. Knossalla. *Das Dekanat Beuthen O/S in seinem schlesischen Teil*, Katowice 1935, s. 263.

Tabela nr 5

Ruch naturalny ludności w dekanatach Wolbrom i Lelów w 1782 r.⁴²

1	2	3	4	5	6	7	8
Dekanat Wolbrom							
Wolbrom	2037	1600	119	32	97	200	
Strzegowa	250	210	20	6	13	10	
Kidów		556	17	7	18		
Łany		1387	86	22	116		
Zarnowiec		996	79	17	55	200	3
Chłina	1500	1000	70	10	50	20	
Poręba Dzierż.	259	208	8	2	9		sa
Poręba Górna	405	307	20	2	15		
Gołaczowy	2092	1500	74	23	60		
Bydlin	668	546	37	4	23	8	
Pilica	brak						
Giebło	500	401	30	8	33	1	
Dekanat Lelów							
Ogrodzieniec	930	808	53	11	49	11	
Lelów Staromieście	2086	1466	95	38	119	58	
Lelów miasto	990	712	43	14	34	211	
Irządze	2500	1702	129	28	120	70	
Rokitno	800	537	48	5	29		
Obiechów	1000	584	49	12	41	24	
Goleniowy	600	403	23	6	19	10	
Szczekociny	1800	1474	88	17	57	260	1
Przyłęk	353	246	16	6	19	12	
Drochlin	273	203	13	5	20	10	
Podlesie	300	250	15	5	14	5	
Nakło	1450	975	54	19	38	98	
Przyrów	850	700	51	10	12	80	
Żóraw	1050	772	53	12	43	25	
Mstów	Wierni uczęszczają na nabożeństwa w archid. gnieźnieńskiej za rzeką Wartą.						
Biała	350	280	28	2	17		
Miedzno	1000	833	32	2	14	oprócz małych	
Wilkowiceko	350	260	20	5	17	sa	
Przystań	830	600	28	7	23	28	
Poczesna	1201	789	48	22	16	oprócz dzieci	
						17	
Olsztyn	1200	800	50	12	50	30	
Żrębice	380	341	21	6	8	16	
Przybynów	1300	977	48	24	40	15	
Zarki	3000	1858	112	20	91	kilkaset	
Potok	1060	938	62	15	31	sa	
Niegowa	1200	940	41	5	23		
Włodowice	1800	1458	57	20	43	20	
Mrzygłód	2000	1328	94	19	45	50	

cd. tabeli 5

1	2	3	4	5	6	7	8
Kromołów	2300	1550	95	31	86	50	
Skarżyce	400	329	15	3	23		
Kroczyce	1000	900	47	3	59	6	
Kłobucko	7357	3523	171	45	266	327	
Truskolasy	5125	3146	114	37	117		
Częstochowa	6000	4519	325	63	215	80	
Konopiska	2000	1060	58	13	44		

⁴² AKMK, Nr 53: Akta wizyty — — Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego — — koadiutora krakowskiego dwóch dekanatów wobromskiego i lelowskiego — — roku 1782 odprawionej, s. 1—377.

Warto dla studium porównawczego przytoczyć tu statystykę dekanatu lelowskiego, zebraną w czasie wizytacji za rządów biskupa K.I. Sołtyka w 1763 r. Wizytacja ta bowiem, obok ogólnej liczby komunikujących na Wielkanoc dla całej parafii, podała szacunki roczne dla poszczególnych parafii z zakresu chrztów, małżeństw i zmarłych. Dane demograficzne z tych dekanatów dotyczą łącznie 35 parafii ⁴³. Ilustruje je tabela nr 6.

Tabela nr 6
Ruch naturalny ludności w dekanacie Lelów w 1763 r.

1	2	3	4	5	6	7	8
Ogrodzieniec		587	38	11	32	2	
Ciągłowice		800	56	11	14	15	
Kromołów		988	54	12	23		
Włodowice		1118	48	10	44	10	
Skarżyce		267	17	3	12	6	
Kroczyce			39	4	27	10	
Mrzyglód		600	50	13	30		
Żarki		1390	101	28	71	706	
Przybynow		900	50	5	30	20	
Żrębice		350	40	3	8	6	
Olsztyn		700	47	8	30	20	
Poczesna		630	55	13	10	sa	
Częstochowa		3621	237	66	123	30	
Kłobucko		3300	103	27	227		
Truskolasy		1165	83	20	75	10	
Przystań		687	70	10	14	24	
Wilkowiecko		230	24	3	17		
Miedzno		710	30	9	59		
Biała		250	6	1	13		
Żóraw		631	30	6	25	15	

⁴³ AKMK, Nr 48: Visitatio decanatus Leloviensis — — Cajetani Ignatii Sołtyk ep. Cracov. — — a.D. 1763 expedita, s. 9—377.

cd. tabeli 6

1	2	3	4	5	6	7	8
Przyrów		628	55	5	32	100	
Potok		840	62	10	22		
Niegowa		673	57	10	38	5	
Lelów miasto		1546	31	3	9		
Staromieście		1076	55	22	500 (s)	270	
Podlesie		289	16	3	6	5	
Drochlin		152	4			5	
Przyłek		160	5	2	3		
Nakło		800	30	11	47	105	
Irządze		1234	88	19	16	75	
Rokitno		450	24	8	26		
Szczekociny		1019	58	11	20	378	
Goleniowy		300	19	3	4		
Obiechów		400	24	10	3	7	
Słupia		333	23	5	7	1 rodzina	

Materiały statystyczno-demograficzne z dekanatów: Proszowice, Książ Wielki, Jędrzejów z 1783 r. obejmują łącznie 56 parafii i samodzielnych placówek duszpasterskich⁴⁴. Ilustruje je tabela nr 7.

Tabela nr 7

Ruch naturalny ludności w dekanatach Proszowice, Książ Wielki i Jędrzejów w 1781 r.

1	2	3	4	5	6	7	8
		Dekanat Proszowice					
Proszowice	2720	2063	141	37	81	40	
Koniusza	1800	1410	114	15	44	16	2
Czulice	800	600	42	6	42	3	
Niegardów	1210	958	52	11	51	14	1
Biurków	700	640	37	9	44	10	
Więclawice	1982	1462	91	22	71	26	1
Luborzycza	2300	1897	110	19	98	10	1
Raciborowice	1860	1419	95	14	17	53	
Mogiła	1763	1109	74	17	53		
Pleszów	2000	1256	72	21	52	17	
Ruszcza	2230	2000	94	17	70	4	4
Górka	600	406	19	7	12	20	
Pobiednik	666	499	23	21	4 oprócz 7 dzieci		
Igołomia	2000	1250	74	21	42	20	

⁴⁴ AKMK: Akta wizyty pod rządem diecezją J.O. Michała Jerzego Ciołka Poniatowskiego biskupa płockiego — — koadiutora krakowskiego, trzech dekanatów: proszowickiego, ksiąskiego, jędrzejowskiego — — w roku 1783 odprawionej, s. 6—716.

cd. tabeli 7

1	2	3	4	5	6	7	8
Wawrzeńczyce	2000	1410	109	31	55	oprócz dzieci	
Poborowice	500	420	30	6	13	11	
Zembocin	670	541	36	8	23	21	
Dekanat Książ Wielki							
Radzienice	227	200	13	2	9	8	
Łęzkowice	410	317	25	1	23	7	
Nasiechowice	958	723	29	10	35	10	
Sławice	320	260	16	3	18	9	
Mstyczów	2145	1616	99	18	90	7	
Kozłów	600	465	32	8	19	12	
Książ Wielki	3000	1770	97	28	39	70	
Miechów	3686	3463	205	58	251	16	
Kalina	548	401	19	3	19		
Raclawice	1610	1120	89	18	62	50	
Zielenice	589	440	28	12	15	26	
Wrocimowice	995	770	36	6	15	30	
Paleśnica	1300		55	17	84	30	
Małoszów	1110	89	3	4	2		
Słaboszów	1600	1138	78	12	75	40	
Książ Mały	1500	889	43	8	36	50	
Dekanat Jędrzejów							
Wodzisław	786	476	40	9	36	40	
Mironice	650	512	28	8	34	15	
Sędziszów	2000	1220	68	14	58	kilku	
Tarnawa	500	322	8	2	8	10	
Słupia	608	498	34	8	35	7	
Chlewice	230	190	10	2	4	sa	
Moskorzów	462	346	28	5	12	20	
Dzierzgow	2200	1424	64	14	47	sa	
Kossów	260	210	22	2	5		
Nagłowice	420	362	19	6	13	10	
Rałoszyn	236	175	11	11	6	10	
Trzciniec	189	107	6	1	6	10	
Krzcięcie	1418	1300	71	12	68	54	
Jędrzejów	2500	2049	132	17	110	12	
Mnichów	700	502	35	8	15	5	
Brzegi	800	707	48	6	38	15	
Sobków	1300	850	73	12	31	150	
Mokrsko	950	850	36	6	28	20	
Imielno	2000	1348	79	21	67	56	
Grudziny	1290	860	54	6	30	24	20
Wrocierz	1270	969	74	18	49	25	
Piotrkowice	920	658	30	8	36	10	
Nawarzyce	1185	917	43	18	77	29	34

W tym samym roku delegat biskupi ks. Stanisław Ptaszyński, kanonik katedralny inflancki dokonał wizytacji dekanatów Skała i Nowa Góra, obejmujących łącznie 55 parafii. Z nie znanych przyczyn nie załączono szacunków ludnościowych dla 5 parafii (Grodzisko, Narama, Bolechowice w dekanacie Skała oraz Sławków i Liszki w dekanacie Nowa Góra)⁴⁵. Przekazy demograficzne z tych dekanatów prezentuje tabela nr 8.

Tabela nr 8

Ruch naturalny ludności w dekanatach Skała i Nowa Góra w 1783 r.

1	2	3	4	5	6	7	8
Dekanat Skała							
Skała	660	498	26	3	26		
Grodzisko							
Narama							
Korzkiew	353	343	19	3	6	sa	
Giebułtów	762	595	28	8	25	17	
Zielonki	1700	1216	66	17	53	17	
Modlnica	1100	870	44	11	37	18	
Bolechowice							
Biały Kościół	1000	800	42	12	11	sa	
Jerzmanowice	880	643	20	10	11	13	
Sąspów	650	496	17	7	4		
Sułoszowa	1988	1500	103	13	60	18	
Jangrót	1323	1029	64	10	23		
Zadroże	600	450	26	8	16	5	
Imbramowice	999	900	50	9	36		
Ulina	262		16	5	13		
Golcza	795	587	35	9	28	37	21
Szreniawa	1734	1283	92	19	63		1
Tczyca	1207	920	51	5	29		
Uniejów	938	670	32	9	16		
Chodów	224	160	12	1	9		
Czaple	488	475	24	12	30	18	
Prandocin	1800	1400	83	17	68	30	
Słomniki	1200	962	69	14	60	3	
Niedźwiedź	1312	941	53	15	44	14	
Goszcza	560	490	21	10	18		
Iwanowice	2000	1230	80	16	45		
Sieciechowice	845	645	42	10	45	35	
Wysocice	415	350	18	2	16	27	
Minoga	900	660	37	12	38	4	
Smardzewice	800	600	43	7	34	15	

⁴⁵ AKMK, AV 59: Protokół wizyty generalnej z dekanatów skałskiego i nowogórskiego z rozrządzenia J.O. Księcia Imci Michała Jerzego Ciołka Pomatowskiego biskupa płockiego, koadiutora krakowskiego — roku 1783, s. 2—654.

cd. tabeli 8

1	2	3	4	5	6	7	8
Dekanat Nowa Góra							
Nowa Góra	2152	1606	95	17	62	13	
Gorenice	424	308	14	4	12	6	
Paczułtówice	573	474	25	4	23		
Raławice	1600	1080	78	15	31	26	
Przegonia	1669	1248	60	10	56		
Płoki	995	673	34	8	26	22	
Olkusz	2290	1550	118	15	76	150	
Czechło	3000	2200	129	24	73	100	
Sławków							
Ciąglówice	2000	1013	64	15	38	73	
Gołonóg	1928	1290	82	19	26		
Będzin	1490	1190	63	15	63	70	1
Jaworzno	3220	2720	136	34	113	55	
Chrzanów	1252	800	55	10	38	303	5
Trzebinia	1874	1402	86	14	62	80	
Kościelec	1985	1322	63	19	31	18	
Libiąż	2784	1950	31	9	17		
Babice	3923	2712	165	33	115		
Płaza	368	264	8	5	15		
Regulice	1021	756	47	9	25	8	
Poręba	1940	1393	89	19	46	15	
Zalas	738	540	32	3	18	18	
Rabna	1732	1302	77	8	40	17	
Czernichów	3174	2350	140	21	78	19	
Liszki							
Morawica	3096	2151	137	35	18	13	
Tęczynek	1157	900	56	15	38	12	
Krzeszowice	989	833	49	9	28		
Rudawa	2200	1600	103	16	56	40	

Dziekani kapituły pileckiej, ks. Antoni Franciszek Dunin Kozicki w charakterze wizytatora generalnego przeprowadził wizytację kościelną w czterech dekanatach prepozytury wiślickiej: Pacanów, Opatowiec, Witów i Sokolina. Obejmowały one łącznie 54 parafie, przy czym 2 parafie kolegiackie w Skalbmierzu i Wiślicy zostały zwizytowane w roku następnym (1784)⁴⁶. Materiały demograficzne dla wspomnianych dekanatów prezentuje tabela nr 9.

⁴⁶ AKMK, AV 56: Akta wizyty generalnej Imci Księcia Michała Jerzego Poniatowskiego w czterech dekanatach: pacanowskim, opatowieckim, witowskim i sokolińskim — Przez X. Antoniego Franciszka Dunina Kosickiego dziekana kolegiaty pileckiej w 1783 r., s. 3—1030.

Tabela nr 9

Ruch naturalny ludności w dekanatach Pacanów, Opatowiec, Witów i Sokolina w 1783 r.

1	2	3	4	5	6	7	8
Dekanat Pacanów							
Pacanów	2524	2228	151	21	138	sa	
Książnice	300	222	10	4	9		
Zborówek	1472	1202	56	19	52		
Beszowa	2412	2014	109	20	89		
Oleśnica	1700	1622	78	19	52	100	
Koniemłoty	2300	1900	91	23	80	94	sa
Staszów	2234	1961	107	25	147		71
Kurozwęki	1287	1087	55	14	35	85	1
Kobuszów	931	695	47	15	34		
Szydłów	1849	1645	85	18	49		
Tuczepy	1736	1524	88	16	62		16
Kargów	935	710	50	8	44	30	8
Stopnica	3190	2912	178	28	174		
Biechów	1604	1560	102	22	50		
Dekanat Opatowiec							
Opatowiec	2200	1800	73	17	37	sa	
Korczyn	1975	1479	80	17	47	2500	
Strózyska	1500	1300	67	19	52	sa	
Piasek Wielki	600	380	33	7	32		
Dobrawoda	1001	783	44	13	46	16	
Solec	1000	806	35	14	47	29	
Świniary	1600	1300	44	9	7	41	
Ostrowce	1600	1426	85	20	41	54	
Stary Korczyn	2218	1266	93	19	46		1
Kocina	400	340	24	8	23		
Rogów	615	506	43	8	28		
Bejsce	1862	1393	89	9	40	sa	
Dekanat Witów							
Witów	470	360	26	6	22	12	
Koszyce	798	593	35	4	10	40	
Rachwałowice	885	712	34	7	17	4	
Książnice W.	1636	1412	81	15	20	37	
Gorzków	1500	963	62	6	47	58	2
Przemysków	1039	773	60	18	29	15	
Kazimierza W.	1900	1489	68	13	42	56	sa
Cudzynowice	416	300	13		9	18	
Kościelec	2171	1713	89	19	71		
Bobin	800	600	45	5	25	sa	
Brzesko St.	1234	960	47	13	35	28	
Brzesko Nowe	1700	1331	70	9	48	23	

cd. tabeli 6

1	2	3	4	5	6	7	8
Dekanat Sokolina							
Sokolina	2000	1300	61	19	38	30	
Kazimierza Mała	1300	1160	58	17	40		
Czarnocin	780	562	38	4	20	24	
Dzierążnia	860	733	41	6	41		
Stradów	1000	709	39	6	41		
Skalbmierz	5000	4000	232	54	146	są	są
Działoszyce	1500	1200	77	22	70	pełno	
Sancygnów	840	810	36	11	36		
Wolica	364	283	13	4	11	są	
Góry	1000	794	33	9	13	30	
Michałów	598	467	22	11	25	16	
Młodzawy	800	686	54	14	42	60	
Chroberz	1030	1283	102	21	130	są	
Pęczyska	1500	1295	65	15	38	40	
Jurków	780	652	41	12	60		4
Wiślica	1200	925	57	9	36	500	

Ostatnia z zachowanych wizytacji diecezji krakowskiej z okresu rządów biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego dotyczy dekanatu siewierskiego na Śląsku. Przeprowadził tę wizytację w 1784 r. ks. Antoni Franciszek Dunin Koziński łącznie z kolegiatami w Skalbmierzu i Wiślicy. Dekanat ten powstał po 1765 r. dla polskiej części dawnego dekanatu bytomskiego i obejmował tylko 10 parafii⁴⁷. Dane demograficzne tego dekanatu przedstawia tabela nr 10.

Tabela nr 10

Ruch naturalny ludności w dekanacie Siewierz w 1784 r.

1	2	3	4	5	6	7	8
Siewierz	2000	1038	115	26	29		
Wojkowice	1500	1052	51	15	38		1
Czeladź	1500	1200	93	25	78		1
Grodziec	900	793	53	7	12		
Siemonia	1000	958	59	14	44		1
Sączów	1200	1090	66	17	25		19
Targoszyce	800	684	38	7	9		
Chruszczobród	1100	833	50	9	19	są	4
Koziegłowy	2500	1798	125	17	101		
Koziegłowy miasto	3500	2500	140	29	95		

⁴⁷ AKMK, AV. Akta wizyty generalnej — — J.O. Księcia Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego — — koadiutora krakowskiego — — dekanatu siewierskiego i dwóch kolegiat: skalbmierskiej i wiślickiej przez X. Antoniego Franciszka Dunina Kosickiego — — roku 1784, k. 1—109.

Po roku 1784 nie zachowała się żadna wizytacja biskupa Poniatowskiego z diecezji krakowskiej, chociaż faktycznie rządził nią do 1790. Główny ciężar działalności jego w tym okresie zaznaczył się w archidiecezji gnieźnieńskiej, gdzie osobiście przejął rządy w 1785 r. Zdobyte uprzednio doświadczenia w diecezji płockiej i krakowskiej zostały w archidiecezji gnieźnieńskiej uzupełnione, a formularz informacji demograficznych w protokołach wizytacyjnych został wydatnie rozbudowany. Rubryki z tego zakresu w przeprowadzanych w latach 1790—1791 wizytacjach generalnych całej archidiecezji gnieźnieńskiej obejmują taki sam układ, jak spis ludności diecezji krakowskiej z 1787 r., a nadto załączają szacunki całej ludności parafii, liczbę komunikujących na Wielkanoc, liczbę ochrzczonych, zaślubionych i zmarłych według płci i wieku za ostatni rok sprawozdawczy. Tak rozbudowanej rubrycystyki z zakresu informacji demograficznej nie mają żadne wizytacje kościelne okresu przedrozbiorowego. Warto tu dodać, że był to koniec XVIII stulecia, kiedy tymi zagadnieniami zainteresowało się również ówczesne państwo. Dla przykładu prezentujemy niżej parafię Dęby w dekanacie Sompolno i parafię Świętej Trójcy w Gnieźnie z 1791 r.⁴⁸

Tabela nr 11
Ruch naturalny ludności w par. Dęby w 1791 r.

1 Parafia — wsie	2 3 4 5 Katolicy				6 7 8 9 Dysydenci				10 11 12 13 Żydzi			14 Osoby po 80 r.	
	Męż.	Kob.	Dzieci do 7 r. M. K.		Męż.	Kob.	Dzieci do 7 r. M. K.		Męż.	Kob.	Dzieci do 7 r. M. K.		
Dęby	43	39	9	7									1
Mały Osiek	82	82	12	10									1
Drzewiec	39	27	8	6									1
Trzebuchowo	33	33	8	10					1	1			1
Lichynek	17	18	4	5	12	6	5	2					
Lipiny					65	66	15	8					
Smolniki					20	15	3	4					
Plebanka	1	1	1	1	12	10	5	4					
Grabowiec	3	2	2	1	12	10	1	3					
Boreczno	4	2	2	1	15	17	5	5					
Razem		513				321			2				4

Liczba ludności w całej parafii — 840.

Wiernych u spowiedzi wielkanocnej było 433.

W 1790 r. ochrzczono: 22 chłopców, 22 dziewczynki, zaślubiono 7 par, zmarło 9 mężczyzn, 3 kobiety, 7 dzieci; 4 osoby zmarłe liczyły przeszło 80 lat.

⁴⁸ AAGniez. (Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie), E. 20: Wizyta generalna całego dekanatu sompolińskiego z rozrządzeń J.O. Księcia Michała Jerzego Poniatowskiego — — nakazana, a przez J.W. J.A. Murzynowskiego — — w roku 1791 dopełniona, k. 27 (Dębno), 178' (Gniezno).

Tabela nr 12
Ruch naturalny ludności par. Świętej Trójcy w Gnieźnie w 1791 r.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Gniezno —													
„czoło” miasta	130	188	15	40	4		2		100	90	48	51	
Targowisko	54	54	30	40									
Grzybowo	90	105	23	42									
Wójtowstwo	100	95	48	60									
Kawłory	40	50	21	23									
Zuławy	80	110	28	41									
Postuchowo	26	20	12	9									

W roku 1791 24 pary zaślubionych, ochrzczonych 26 chłopców, 29 dziewczynek; zmarło 20 mężczyzn, 11 kobiet i 5 dzieci; 1 osoba mająca przeszło 80 lat.

Zachowane w Gnieźnie wizytacje z 1791 r. obejmują dekanaty: Sompolno (20 parafii), Gniezno — Św. Trójca (21 par.), Gniezno — dek. Zbarski (15 par.) i Lutomiersk (12 par.). W Archiwum Diecezjalnym we Włocławku zachowały się protokoły wizytacyjne dekanatów: Konin, Krotoszyn, Sompolno, Uniejów i Warta przynależnych przed 1818 r. do archidiecezji gnieźnieńskiej⁴⁹. Ten niezwykle rzetelnie przeprowadzony opis demograficzny parafii archidiecezji gnieźnieńskiej nie jest dotąd znany badaczom demografii historycznej.

4. SPIS LUDNOŚCI DIECEZJI KRAKOWSKIEJ Z 1787 R.

Jednym z największych osiągnięć prymasa Poniatowskiego w zakresie statystyki i ruchu naturalnego ludności było dokonanie spisu ludności diecezji krakowskiej w 1787 r. Znaczenie tego spisu, obok wspomnianych uprzednio spisów ludności w diecezji płockiej, jest tym większe, że pierwsze spisy państwowe (Moszyńskiego) datują się dopiero na lata 1789 i 1790.

Omawiany spis ludności z 1787 r. zachował się w oryginale w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie i nosi tytuł: „Opisanie liczby dusz w farach diecezji krakowskiej z rozporządzenia Jaśnie Oświeconego Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego z Bożej i Stolicy Apostolskiej łaski arcybiskupa gnieźnieńskiego, legatini, prymasa Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, pierwszego Księcia, administratora z całą jurysdykcją krakowskiego, opata komendatariusza czerwińskiego, tynieckiego, orderu Białego Orła i św. Stanisława kawalera, podług procesu dnia 20 miesiąca grudnia roku 1786, przez Imc. księdza Marcina Siemieńskiego pisarza sądów zadwornych biskupich uczynione”. Rękopis jest papierowy o wymiarach 47,5×39 cm oraz obejmuje łącznie 9 kart nie liczbowanych i 684 liczbowanych, przy czym niektóre karty mają podwójną foliację (np. k. 153a, 231a).

Spis ten jest znany polskiej nauce dzięki publikacji Józefa Kleczyńskiego, który jednakże wydrukował go po dokonaniu poważnych skrótów i podsumowań⁵⁰. Ale na ten temat nieco niżej. Tu należy zaznaczyć, że zagadnienia o charakterze źródłoznaw-

⁴⁹ S. Librowski: *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 30: 1975, s. 93—131.

⁵⁰ *Spis ludności diecezji krakowskiej z roku 1787*, wyd. J. Kleczyński, w: *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 7, Kraków 1894, s. 269—478.

czym opracowane przez J. Kleczyńskiego zostaną pominięte lub podane w skrócie. Do zagadnień tych należą nade wszystko zakres terytorialny, a częściowo i zakres rzeczowy spisu.

Zarządzenie w sprawie spisu prymas Poniatowski wydał w dniu 20 grudnia 1786 r. i skierował je „do całego duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego diecezji krakowskiej”. Powołując się na ewangeliczny nakaz „poznania owieczek swoich”, prymas przypomniał zarządzenie synodalne z 1601 r. o obowiązku prowadzenia spisu ludności w parafii i w oparciu o nie polecił, by wszyscy proboszczowie przed początkiem maja 1787 r. dokonali spisu ludności w swoich parafiach według załączonego formularza. Spis ten należało przesać do własnego dziekana. Zebrane spisy z całego dekanatu dziekani winni przesać do własnego konsystorza okręgowego, a oficjał okręgowy winien je dostarczyć do kancelarii zadwornej biskupów krakowskich⁵¹. Zarówno formularz spisu, jak też metoda postępowania były podobne do tych, które zastosował prymas jeszcze w diecezji płockiej w 1776 r.

Właściwymi pisarzami spisu byli zatem miejscowi proboszczowie, ale redaktorem całości wyznaczył prymas ks. Marcina Siemieńskiego, pisarza sądów biskupich zadwornych. Któż to był? Był to ksiądz diecezji krakowskiej (urodzony 11 XI 1758) i miał wówczas 29 lat, oraz studia na Uniwersytecie Krakowskim uwieńczone doktoratem z teologii; później otrzymał doktorat obojga prawa. Wyświęcony na kapłana dnia 6 II 1780 r. pracował w dziale finansowym konsystorza biskupiego, a od 1782 r. jako pisarz w sądach zadwornych biskupich w Krakowie. Na tym urzędzie otrzymał nominację na notariusza apostolskiego w Konsystorzu Generalnym w Krakowie. W późniejszym okresie otrzymał kanonię kolegiaty w Kielcach (1796), a następnie katedry metropolitalnej w Gnieźnie (1809), gdzie też w 1823 r. został biskupem pomocniczym. Zmarł dnia 27 IX 1831 r.⁵²

Mając dobre przygotowanie teologiczne, prawne i duże doświadczenie kancelaryjne, będąc jeszcze w Krakowie dokonał wielkiego dzieła sporządzenia indeksów do ksiąg czynności biskupów krakowskich i ksiąg czynności oficjałów generalnych krakowskich. Indeksy te umieścił zarówno przy końcu każdej księgi, jak też zebrał je w osobnych woluminach. Ta ogromna praca, wymagająca świetnej znajomości paleografii łacińskiej, objęła całość archiwum konsystorskiego w tym zakresie od początku XV aż do początku XIX stulecia. Podobnej pracy dokonał w Gnieźnie. Miał więc ks. Siemieński dużo doświadczenia, ale również i dużo zapału. Nic dziwnego, że z polecenia zredagowania spisu ludności diecezji krakowskiej wywiązał się znakomicie.

Wypełnione przez proboszczów formularze spisowe i dostarczone następnie do kancelarii zadwornej biskupów w Krakowie stanowiły pierwszorzędną podstawę do opracowania spisu ludności całej diecezji. Redakcji tej dokonał osobiście ks. Siemieński, jak wskazuje na to jednolity charakter pisma całej księgi. Charakter pisma zaś jest identyczny z charakterem duktu indeksów. Autorstwo ręki ks. Siemieńskiego w spisie z 1787 r. stwierdza również J. Kleczyński.

A jaki cel przyświecał prymasowi Poniatowskiemu przy dokonaniu spisu ludności diecezji krakowskiej? Odpowiedź jest stosunkowo prosta. Spis ten w pełni mieścił się w programie duszpastersko-społecznym prymasa, realizowanym zarówno w Płoc-

⁵¹ AKMK: Acta postcurialia dioecesis Cracoviensis stante administratore eusdem Cels. Illustr. — — R.D. Michaele Georgio Ciołek Pomiatowski — — archiep. Gnesnensi, administratore dioec. Cracov. in anno 1784—1786 conscripta, s. 373—376 (Abp Pomiatowski do duchowieństwa — 20 XII 1786): Zalecenie spisania dusz po parafiach i przypomnienie przy tej okoliczności dawnych przepisów.

⁵² J. Korytkowski: *Pralacy i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 za do dni naszych*, t. 3, Gniezno 1883, s. 484—488.

ku, jak też w Krakowie i Gnieźnie. Osiągnięcia zaś na tym polu prymasa w pełni odpowiadały polityce wewnętrznej jego brata, króla Stanisława Augusta, który obok opracowania odpowiednich i nowoczesnych map Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego zainicjował pierwszy świecki spis ludności. Tak więc spis ludności z 1787 r. miał na celu aspekty kościelne i społeczno-państwowe.

Zagadnienia związane z zakresem terytorialnym spisu z 1787 r. rozpracował dość dokładnie J. Kleczyński. Tu należy zauważyć, że podobnie jak wizytacje diecezji krakowskiej z czasów prymasa Poniatowskiego nie objęły swym zasięgiem dekanatów Pszczyzna i Bytom w politycznych granicach Prus oraz zawiślańskiej części diecezji, okupowanej w 1772 r. przez Austrię, tak i spis z 1787 r. nie objął tych terenów. Obejmuje natomiast wszystkie parafie w diecezji, pozostające wówczas w granicach Polski. Pod względem administracji państwowej należały one do województwa krakowskiego, sandomierskiego, lubelskiego, księstwa siewierskiego oraz nieznaczne części do województwa mazowieckiego (par. Głowaczów) i brzesko-litewskiego (część par. Parczew). Łącznie spis objął 561 parafii, 208 miast i miasteczek i 3 668 wsi oprócz Śląska.

Spisu dokonano na wydrukowanych uprzednio formularzach i to zarówno po parafiach, jak też i w ostatecznej redakcji. W tym ostatnim wypadku każda parafia otrzymała osobny formularz spisowy, noszący tytuł „Specyfikacja liczby osób po miastach, wsiach i innych miejscach do swoich parafii należących”. Kwestionariusz spisowy obejmuje następujące rubryki: nazwa wsi, parafii, dekanatu, województwa lub ziemi, powiatu, liczba katolików z podziałem na mężczyzn i kobiety, liczba dzieci przystępujących do sakramentów świętych od 7 roku życia, oraz liczba dzieci przed 7 rokiem życia. Rubryki odnoszące się do dysydentów uwzględniają mężczyzn i kobiety oraz osobno dzieci przed i po 7 roku życia. Zaliczono do nich z reguły protestantów, a czasem również prawosławnych. Podobne rubryki otrzymali Żydzi. Osobną rubrykę otrzymały osoby, które „rachują lat 80 i dalej wieku swego”.

Zgodnie z zarządzeniem spisu dokonywali proboszczowie w czasie kolędy i rozdawania kartek do spowiedzi wielkanocnej. Przy tej okazji prymas zabronił przyjmować jakichkolwiek datków pieniężnych. Mało to gwarantować większą rzetelność i obiektywność sporządzanego spisu. Ponieważ spisu należało dokonać w okresie po Bożym Narodzeniu i przed Wielkanocą 1787 r., dlatego trzeba przyjąć, że spis nasz podaje stan ludności z pierwszych trzech miesięcy 1787 r.; Wielkanoc bowiem w 1787 r. wypadła 8 kwietnia. Kartki zatem do spowiedzi wielkanocnej, odbywanej między Niedzielą Palmową a Wielkanocą, należało rozdzielać przed 1 kwietnia 1787 r. Trzeba też zauważyć, że spis został dokonany we wszystkich parafiach w przewidzianym czasie.

Nasuwa się jeszcze pytanie, jaką wartość posiada omawiany przez nas spis? Statystyka z ruchu naturalnego ludności, załączana do protokołów wizytacyjnych w okresie administracji krakowskiej prymasa Poniatowskiego, została oparta na księgach metrykalnych, komunikujących na Wielkanoc i status animarum. Wynika to zupełnie jasno z częstych wzmianek i opisów załączanych do statystyk parafialnych. Spis z 1787 r. był dokonany w oparciu o autopsję i osobiste doświadczenie. Stąd dane odnoszące się do katolików należy uznać za wysoce pewne, jedynie informacje o osobach liczących ponad 80 lat życia mogą budzić pewne zastrzeżenia. Liczba lat bowiem opierała się wyłącznie na zawodnej ludzkiej pamięci. Tę stosunkowo wysoką wartość szacunków odnośnie katolików potwierdzają również studia porównawcze. Dysponujemy bowiem szeregiem przekrojów ludnościowych z drugiej połowy XVIII stulecia dla niektórych dekanatów. Szacunki te przekazały wizytacje kościelne. Przypatrzmy się nieco bliżej tym przekazom. Dla ilustracji przykładowo załączam szacunki ludnościowe dla dekanatu Lelów za lata 1763—1787.

Tabela nr 13
Ludność katolicka dekanatu Lelów w latach 1763—1787

Parafia	Rok 1763	Liczba Komun. wielk.	Rok 1782	Ogólna liczba katol.	Rok 1787	Ogólna liczba katol.
Biała		250		350		352
Ciągłowice		800				1669
Częstochowa		3621		4519		4543
Drochlin		152		273		291
Goleniowy		300		600		575
Irządze		1234		2500		2504
Kłobucko		3300		7357		4909
Konopiska				2000		1673
Kroczyce				1000		1274
Kromołów		988		2300		2043
Lelów		1548		990		999
Staromieście		1076		2086		1735
Miedzno		710		1000		1057
Mrzygłód		600		2000		1965
Nakło		800		1450		1472
Niegowa		673		1200		1272
Obiechów		400		1000		881
Ogrodzieniec		587		930		929
Olsztyn		700		1200		898
Poczesna		630		1201		1307
Potok		840		1060		1020
Podlesie		289		300		374
Przybynów		900		1300		1399
Przyłęk		160		353		389
Przyrów		628		850		1475
Przystań		687		870		703
Rokitno		450		800		519
Skarżyce		267		400		436
Słupia		338				701
Szczekociny		1019		1800		1739
Truskolasy		1165		5125		3864
Włodowice		1118		1800		1938
Wilksowiecko		230		350		
Żarki		1390		3000		1939
Żrębice		350		380		616
Żóraw		631		1050		903
Razem		28831		53394		50363

Powyższa tabela każe przyjąć, że spis z 1787 r. jest doskonalszy w stosunku do szacunków załączanych w wizytacjach kościelnych. Te bowiem najczęściej podają liczby zaokrąglone. Obydwa spisy przeprowadzone w krótkich odstępach czasu wykazują nie wielkie różnice. W aspekcie całego dekanatu różnica ta wynosi 2 994 osoby na korzyść spisu wizytacji z 1782 r. W poszczególnych przypadkach różnice te wystę-

pują częściej i są zapewne spowodowane zaokrągleniem sum podawanych przez wizytacje.

Warto dla studium porównawczego jeszcze załączyć jedną tabelę dla dekanatu Jędrzejów z lat 1782—1795. Te ostatnie szacunki podaje wizytacja z pewnymi opuszczeniami (1795)⁵³.

Tabela nr 14
Ludność dekanatu Jędrzejów w latach 1782—1795

Parafia	1782	Liczba ogólna	1787	Liczba ogólna	1795	Liczba Komunii wielk.
Brzegi		800		940		
Chlewice		230		329		400
Dzierzgow		2200		2042		800
Grudziń		1290		865		700
Imielno		2000		1977		2050
Jędrzejów		2500		2194		3500
Kossów		260		181		560
Krzyżce		1418		1604		1300
Mironicę		650		555		
Mnichów		700		764		
Mokrsko		950		817		560
Moskorzów		462		491		645
Nagłowice		420		362		356
Nawarzyce		1187		1199		930
Piotrkowice		2000		1374		1000
Rakoszyń		236		222		200
Sędziszów		2000		1374		1000
Słupia		608		701		606
Sobków		1300		907		
Tarnawa		500		435		
Trzciniec		189		178		
Wodzisław		786		662		600
Wrocieryz		1270		1278		700
Razem		2295		21451		15907

I ten zestaw porównawczy, podobnie jak poprzedni, wykazuje nieznaczne różnice (1899) na korzyść spisu wizytacyjnego z 1782 r. Te różnice i tym razem wypłynęły zapewne z bardzo często zaokrąglanych liczb w spisie wizytacyjnym. Należy przeto jeszcze raz stwierdzić, że szacunki ludnościowe spisu z 1787 r. są lepsze od wizytacyjnych.

To samo zapewne należy powiedzieć o szacunkach ludnościowych dysydentów. Byli oni w stosunkowo skromnej liczbie, stąd dokładna znajomość ich nie przedstawiała większej trudności. Nie można natomiast tego powiedzieć o żydach, występujących w niektórych miastach w większej liczbie. Dotyczy to nade wszystko Kazimierza koło Krakowa, gdzie podano okrągłą liczbę 3 500 żydów. W innych wypadkach

⁵³ AKMK, Nr 61: Acta visitationis decanalis decanatus Andreoviensis 1795, s. 2—25.

załączone liczby, najczęściej kilkanaście, lub kilkadziesiąt zasługują na wiarę. Trudno dać jednakże porównanie z przekazami wizytacyjnymi, ponieważ te często odnotowują tylko fakt, że żydzi mieszkają na terenie parafii, a nie podają dokładnej ich liczby. Dla przykładu warto tu zaprezentować szacunki żydów z dekanatu Proszowice przekazane przez wizytację z 1782 i spis ludności z 1787 r.

Tabela nr 15
Liczba żydów w dekanacie Proszowice w latach 1783—1787

Parafia	Rok 1783	Rok 1787	Parafia	Rok 1783	Rok 1787
Burków	10	21	Proszowice	40	48
Czulice	3	14	Pobiednik	7	6
Górka	20	24	Poborowice	11	18
Igołomia	20	35	Raciborowice	—	11
Koniusza	16	34	Ruszcza	4	11
Luborzycza	10	19	Wawrzeńczyce	—	12
Mogiła	—	—	Więclawice	26	21
Niegardów	14	26	Żembocin	21	15
Pleszów	17	27	Razem	219	342

Pozostało jeszcze jedno zagadnienie o charakterze wydawniczym. Czy warto powtórnie wydawać drukiem omawiany spis prymasa Poniatowskiego, skoro pod koniec XIX stulecia opublikował go już raz Józef Kleczyński? Zapewne tak. Skróty bowiem i podsumowania J. Kleczyńskiego dotyczą istotnych przykazań szacunkowych, a więc podziału na płeć, wiek tak katolików, jak też dysydentów oraz żydów. Podczas gdy formularz spisu z 1787 r. podaje w każdym wypadku liczbę dorosłych mężczyzn i kobiet, liczbę dzieci po 7 roku życia oraz liczbę dzieci, które nie ukończyły 7 roku życia dla katolików, dysydentów i żydów, to publikacja Kleczyńskiego, na skutek zastosowania skrótów i podsumowań, podaje jedynie ogólną liczbę katolików, dysydentów i żydów.

Tymczasem w każdym badaniach demograficznych zagadnienie płci i wieku stanowi zagadnienie zasadnicze. Stąd istnieje konieczna potrzeba udostępnienia polskim badaczom w tej dziedzinie tego typu źródeł w pełnym zakresie. Tego rodzaju bowiem źródła dla okresu Polski niepodległej (przed 1795) nie są zbyt liczne. Nadto i to trzeba zauważyć, że J. Kleczyński opuścił zupełnie rubrykę „osoby, które liczą więcej niż 80 lat”. To prawda, że liczby podawane w tej rubryce nie zawsze zasługują na pełną wiarę, niemniej mogą stanowić pewien materiał badawczy w tym zakresie. Uwagi powyższe odnoszą się do drugiej części spisu z 1787 r., obejmującego poszczególne parafie według powiatów i dekanatów. Tablice bowiem wstępne o charakterze sumarycznym zostały przez J. Kleczyńskiego wydane tak, jak je przygotował i opracował ks. Marcin Siemieński (por. tabl. nr 1, nr 2).

Warto zwrócić uwagę, że zestawienia sumaryczne ludności w poszczególnych okręgach administracyjnych łącznie z parafiami posiadają dość liczne błędy. Stwierdził to i słusznie J. Kleczyński. Za nim też publikujemy tabelę nr 4, która ilustruje to zagadnienie dla poszczególnych województw i dekanatów. Zestawienie sumaryczne dla poszczególnych parafii skontrolowano i podano cyfry właściwe; ewentualne rozbieżności zaznaczono w przypisach.